

BEKTAŞI MUHİBBANI (1911-1912) MUHİBBAN OF BEKTASHI (1911-1912)

AZİZ ALTI*

Sorumlu Yazar

Öz

1826 yılında Bektaşiliğin yasaklanması ardından Hacı Bektaş Veli Tekkesi'nde (Pirevi) üç başat gücün olduğu görülmektedir. Bunlar; Hacı Bektaş Veli'nin soyundan gelen Çelebiler, mücerret erkanını yürüten Babagânlar ile merkezi hükümet tarafından tayin edilmiş olan Nakşi şeyh idi. II. Meşrutiyetin (1908) Osmanlı ülkesinde getirdiğine inanılan özgür düşünce ortamında Bektaşiler (Babagan/Çelebi) Nakşi şeyhin Pirevi'ndeki statüsünün kaldırılmasını ve yönetimin kendi cihetlerine verilmesini talep etmişlerdi. 1911-1912 yılları arasında Babagânlar ile Çelebiler arasında Pirevi'ndeki yönetimi ele geçirme mücadelesine taraftarları da dahil olmuş ve merkezi hükümete tutumlarını iletmışlerdi. Muhibban olarak tanımlanan bu taraftar grubunda yalnızca Babagân ve Çelebileri destekleyen Bektaşiler olmayıp, Hacı Bektaş Veli Tekkesini 'serçeşme'olarak kabul gören Alevi ocakzâdeleri ve talipleri de vardı. Olaylara yalnızca Osmanlı Devleti sınırları içindeki muhibban reaksiyon göstermemiş aynı zamanda o dönemde Rus hakimiyeti altında yaşamlarını süren muhibban da tepkisini sergilemiştir. Bu çerçevede 1911-1912 yılları arasında Pirevi'nde yaşananlara sessiz kalmayarak tepkisini gösteren cümle muhibbanın tespiti bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bektaşî, Alevî, Pirevî, Muhibban.

Abstract

It seems that there were three dominant powers in the Haji Bektash Veli Lodge after the prohibition of Bektashism in 1826. These were the Çelebis, descendants of Haji Bektash Veli, the Babagans, who maintained the tradition of celibacy, and the Naqshbandi sheikh appointed by the central government. In the free-thinking atmosphere that was believed to have been brought by the Second Constitutional (1908) in the Ottoman lands, the Bektashis (Babagan/Çelebi) demanded that the status of the Naqshbandi sheikh in Pirevi be abolished and the administration be given to their side. Between 1911 and 1912, their supporters also participated in the struggle between the Babagans and the Çelebis to seize the administration in Pirevi and conveyed their stance to the central government. This group of supporters, known as Muhibban, included not only Bektashis who supported Babagan and Çelebis, but also Alevi ocakzâdes and aspirants who accepted the Haji Bektash Veli Lodge as their 'serçeşme'. Not only the muhibban within the borders of the Ottoman Empire reacted to the events, but also the muhibban who were living under Russian rule at the time. In this context, the aim of this study is to identify all the muhibban who did not remain silent and showed their reaction to the events in Pirevi between 1911-1912.

Key Words: Bektashi, Alevi, Pirevi, Muhibban.

Araştırma Makalesi / Künye: ALTI, Aziz. "Bektaşî Muhibbanı (1911-1912)". Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 112 (Aralık 2024), s. 19-35. <https://doi.org/10.60163/tkhcbva.1536877>

* Doç. Dr., Munzur Üniversitesi Tarih Bölümü, E-mail: azizalti@munzur.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5009-9438

Giriş

1826'da Bektaşiliğin yasaklanmasının ardından Pirevi Nakşilere devredilmiş olsa da Pirevi'nde üç grubun fiziksel varlığı söz konusu olmuştur. Bunlar: Çelebiler, Babagânlar ve Osmanlı Devleti tarafından tayin edilmiş Nakşi şeyhi idi. Böylece Pirevi'nde halihazırda bulunan Çelebi-Babagân kutuplaşmasına Nakşi şeyhin de dahil olmasıyla süreç iyiden iyiye sarmal bir hal almıştı. Bu mücadele yıllarca süregelen ancak II. Meşrutiyetle beraber hürriyet atmosferinden faydalanan Bektaşiler, varlıklarını ve resmiyetlerini siyasi otoriteye daha güçlü bir şekilde ifade etmeye başlamışlardı (Soyyer, 2005).

Muhip kelime olarak sevgi besleyen, seven ve dost manalarına gelmektedir (Develliöğlü, 2013). Bektaşilikteki tasavvufi anlamda ise tarikata intisap etmiş, tarikat kuralları çerçevesinde kabul ederek özümsemiş kişiye denir (Altı, 2019; Soyyer, 2019: 307). Ancak belgelerden anlaşılacağı üzere muhibban kavramı yalnızca Bektaşî tarikatına girip nasip alanlar için kullanılmamış aynı zamanda Hünkâr Hacı Bektaş Veli'yi "pir", Pirevi'ni ise "serçeşme" olarak kabul eden Anadolu Alevileri için de kullanılmıştır¹. Bu çalışmadaki "muhibban" terimiyle işaret edilen zümreler daha ziyade; Çelebiler ve onlara bağlı olan topluluklar, Babagânlar ve Anadolu'da muhtelif ocaklara mensup olan ocakzâde ve talipler şeklinde sıralanabilir.

Bu tespit esasen Pirevi'nde Babagânlar ile Çelebiler arasında yaşanan yönetsel anlamdaki çekişmelere tarafgir olan kişilere dayanmaktadır. Çalışmanın odak noktasını Pirevi'ndeki idari çekişmeler oluşturmadığından makalede bu konu üzerine yoğunlaşmayacaktır. Ancak olaylar karşısında kişilerin takındıkları tavır ve tutumlar muhibbanın tarafını (Çelebi ya da Babagân) tespit edebilmemiz açısından önemli bir hususu oluşturmaktadır. Buna istinaden konunun daha iyi anlaşılması ve olay örgüsünün eksik kalmaması açısından muhibbanın bazı tepkilerine çalışmada kısmen yer verilecektir. Pirevi'nde meydana gelen gelişmeler karşısında olaya tarafgirlik yapan Osmanlı Devleti'nin sınırları dahilindeki ve haricindeki cümle Bektaşî muhibbanın tespiti bu çalışmanın temel odak noktasını oluşturmaktadır. Bu doğrultuda Osmanlı arşivinde yer alan iki dosyadaki 481 adet vesika taranmış ve tespit edilebilen muhibban ortaya konulmaya çalışılmıştır (BOA DH.İD 37/2 ve BOA DH.İD 37/3).²

1. Olayın Gelişimi

II. Meşrutiyetin (1908) getirdiği fikri özgürlük ortamında Pirevi'ndeki postun üç taliplisi bulunmaktaydı. Bunlar: Pirevi'nde türbedar olarak görev yapan Arnavut kökenli Feyzullah Baba, Hacı Bektaş evlatlarından ve Hacı Bektaş Veli Vakfî mütevellisi Cemaleddin Çelebi ve Bab-ı Meşihat tarafından Dergâh'a atanan Nakşi Şeyh Hamza Efendi idi. Bu üç kişi hem bireysel hem de destekçileri aracılığıyla postu ele geçirmek adına merkezi otoriteye talepte bulunmuşlardı (Alkan, 2011). Bu

1 Bektaşî kavramının sınırlılıkları ve kapsamı konusunda bkz. Yıldırım, 2010: 23-58. Çorum ve çevresinde eşkıyalık faaliyetlerinde bulunan Kör Dede adlı şahsın, bölge Alevilerince Pirevi'ndeki Çelebi'ye şikâyet edilerek düştün ilan ettirilmeye çalışılması Bektaşî kavramının çerçevesi hakkında bize önemli bilgi sunmaktadır. Nitekim bu girişim bölge Alevilerinin Hacı Bektaş Veli'nin soyundan geldiğine inanılan Çelebiyi kendilerine mürşit seçtiklerini göstermektedir. Detaylı bilgi için bkz. (Alandağlı, 2013: 205).

2 Bu belgeler hakkında daha önce yapılmış çalışmalar için bkz. Odacı, Serdar. "Osmanlı Arşiv Belgelerinde II. Mahmut Dönemi ve Sonrası Bektaşî Dergâhlarının Durumu". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. 1998, sayı: 7, s. 15-36; Üçkarakaya, Nilay. "Saraya Gönderilen Protesto Telgrafları "Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Hacı Bektaşî Veli Dergâhı". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 1999, S. 9, s. 81-99.

doğrultuda Dergâhın Nakşi şeyhi olan Hamza Efendi 24 Aralık 1911 tarihinde Hacı Bektaş Nahiyesi müdüriyetine gönderdiği arzuhalde Feyzi Baba'nın (Feyzullah Baba) resmi bir unvana sahip olmadığını, etrafına topladığı Arnavut dervişlerle kendileriyle hem fikir olmayan Türk dervişleri dergâhtan kovup, dergâhın mutfak gelirlerine el koyduğunu dile getirmişti. Hacı Feyzullah Baba ise çok daha öncesinde 4 Eylül 1911 tarihinde Hacı Bektaş Veli Dergâhı türbedarı unvanıyla gönderdiği arzuhalde Cemaleddin Çelebi'nin variyetine güvenerek kendi işlerine müdahale ettiği, iki buçuk yıldır Pirevi'ndeki Babagânlar hakkında türlü türlü suçlamalarda bulunduğunu hatta yedi sekiz aydır İstanbul'a da gelerek bu ithamlarını devam ettirdiğini ifade etmişti. Feyzullah Baba, altı yedi aydır maddi destek alamadıkları için tekkenin durumunu Rumeli'nin farklı noktalarında bulunan Bektaşî tekkelerine bildirmiş ve onlardan yardım talebinde bulunmuştu. Bektaşî tekkelerine çekilen telgrafların içeriğini merak eden devlet, yaptığı araştırma neticesinde Hacı Bektaş Veli Tekkesi'nden gönderilen telgraf ve mektuplarda yalnızca yardım istendiğini görmüştür. Cemaleddin Çelebi ise iddialarında bir adım daha ileri giderek Feyzullah Baba ve adamlarını "Arnavutluk İstiklal Komitesi" mensubu olarak nitelendirmiştir. Cemaleddin Çelebi'ye göre Feyzullah Efendi aralıklarla Arnavutluk'tan gelen ve dergâhtaki adamlarını Anadolu'ya göndererek dergâh adına sözde yardım toplayarak elde edilen gelirleri Arnavut Devleti kurmayı amaçlayan kişilere göndermektedir (Soyyer, 2005: 98-100).

Bu dönemde Pirevi'ndeki Babagân-Çelebi çekişmesinin temel odak noktasını, Dergâh'ta sonradan ihdas edilmiş olan Nakşi şeyhinin makamı oluşturmaktadır. Dönemin Nakşi şeyhi olan Şeyh Hamza'nın vefatının ardından iki tarafta (Çelebi-Babagân) bu makamın kendilerine tevdi edilmesi talebinde bulunmuşlardı. Bu talep Babagân ve Çelebilerin taraftarlarını karşı karşıya getirmiştir. 14 Mayıs 1912 tarihinde Hacı Bektaş Dergâhı postnişini vekili Veli ve 37 arkadaşının sadrazamlık makamına gönderdiği arzuhalde şu hususlar belirtilmişti. Nakşi şeyh Hamza Efendi'nin vefatına binaen istibdâd döneminde tayin edilen bu şeyhin ölümüyle beraber *meşrutiyetin icrasını niyaz ederek* Feyzullah Baba'nın kırk senedir seccadenişin olduğunu, *ehl-i salâh ve takvadan bulunduğunu* belirterek şeyh olarak tayin edilmesini istemektedirler. 18 Mayıs 1912 tarihinde ise bu kez Cemaleddin Çelebi taraftarı olup onu posta çıkartmak isteyen kişiler 62 imzalı arzuhali sadrazamlık makamına göndermişlerdir (Soyyer, 2005: 106). Çalışmalar belirtilen olaylar örgüsü çerçevesinde reaksiyon gösteren taraftarlar/kişiler aşağıda ortaya konulacaktır.

2. Bektaşî Muhibbanı

2.1. İstanbul Muhibbanları

Feyzi Baba'nın Pirevi'nde kalmasına karşı çıkan gruplar; Hacı Bektaş Veli'yi "Pir" olarak kabul eden ve muhtelif yerlerde ikamet eden Alevi ocakzâdeler, ocakların talipleri ile Bektaşî muhibbanlarıydı. İstanbul'da bulunan Çelebi taraftarları da Feyzullah Baba'nın Pirevi'nde kendi kendine türbedar ve dedebaba unvanlarını türeterek hiçbir resmi görevi olmamasına rağmen burada durduğunu ve tarikat içinde hizipçilik yarattığını belirtmişti. Feyzullah Baba'nın Pirevi'nden uzaklaştırılmasını isteyen kişiler arasında şunlar vardı: Dersim'den Sarı Saltuk Sülalesinden müritleri adına ismi belirtilmeyen ancak mührü basılan bir kişi³, Kasımpaşa'da sakin Çorum muhibbanı namına Seyid Cemal Evladı, Kapan-ı Dakik'de (Un Kapanı) oturan Tercan'ın aşiretler vekili Turabizâde, Ocaklızâde, Dersi m aşiretler vekili Seyid Hızır, Kuruçay

3 Mühürdeki isim de okunamamıştır.

kazasındaki müritleri adına Kapan-ı Dakik'de oturan Şahverdi oğlu es-seyyid Ali, Kapan-ı Dakik'de oturan Arapgir'in Eğnir⁴ köyünden Monla Esmakzâde Şakir, Çukurkişla'da Taşhan⁵'da oturan Baba Mansur müritleri namına Seyid Hüseyin, Divriği kazası dahilinde Karageban⁶ köyü ahalisinden Ticaret ve Ziraat Nezâreti katiplerinden Sadızkzâde, Kapan-ı Dakik'de değirmende müstahdem Şeyh Sazi müritleri namına Seyid İsmail Hakkı, Divriği'de Karadonlu Can Baba sülalesinden Aziz, Divriği'nin Kirkit⁷ nahiyesinden Unkapanı'nda bulunan arabacı Mehmet, Orman Nezâreti'nde odacıbaşılık kadrosunda çalışan Divriğili bir zat, Divriği kazasından ismi yazılmayan ancak mühür basılan bir kişi, Sarı Mecnun evladı olup müritleri namına Hasdek⁸li Mustafa Ağa'nın oğlu Hüseyin Ağa, Hafik kazasındaki müritleri namına tersanede katrancı (mühür), tüm müritleri namına Zile kazası ahalisinden Hubyar sülalesinden Hasan, tüm müritleri namına İstanbul Kasımpaşa'da Cami-i Kebir Mahallesi'nde Tozan'da Hubyar Dergâhı Şeyhi Ali, tersanede katrancı (BOA DH.İD. 37/2-200), Dersimin Bahtiyar aşiretinden olup Orman Nezâreti'nde çalışan bir kişi (mühür), Dersimin Bahtiyar aşiretinden olup Maarif Nezâreti katibi, Dersimli olup Nafia Nezâreti'nde hademe olarak görev yapan müstahdem Hüseyin, Düyûn-ı Umûmiye'de müstahdem olarak çalışan Dersimin Pilvenk aşiretinden Zülfikar, Mekteb-i Tıbbiye öğrencilerinden olup Dersimin Pilvenk aşiretinden bir kişi, Monla Gürani'de bakkal esnafından bir kişi, Zeytinburnu fabrikasında aşçıbaşı olarak çalışan Dersimin Karabal aşiretinden bir fert, Ahırkapı'da arpacı ve arabacı unvanlı Dersimli birisi, Yedikule'de oturan Maksuduşâğı aşiretinden bir fert, Monla Gürani'de oturan ve kalaycılık yapan Erzurumlu Abbas, Çukurkişla'da Taşhan'da oturan Dersimli Musa, Kureyşanlı aşiretinden Mahmud, Taşhan'da sakin Dersim'de Alanlı aşiretinden dört kişi, Taşhan'da oturan bazı kişiler, Erzurum'un Hınıs kazasındaki Hormek aşiretine mensup Çarşı-i Kebir'de oturan Musa, Kapan-ı Dakik'de oturan Arapgir'in Ocak köyünden Argunluzâde Ahmet, Kapan-ı Dakik'de oturan Arapgir'in Ocak köyünden Hızırzâde Muharrem, Kapan-ı Dakik'de oturan Arapgir'in Ocak köyünden İbrahim, Kapan-ı Dakik'de oturan Arapgir'in Ocak köyünden Halilzâde Derviş Ali, Kuruçay kazasının Kinanalı⁹ köyünden olup esnafılık yapan İsmail Hakkı, Divriğili olup Kapan-ı Dakik'de hamal esnafı olarak çalışan Deveci oğlu Hasan, Kapan-ı Dakik'de kileci esnafından Kuruçaylı Himmet, Kapan-ı Dakikde Kuruçaylı kileci Mustafa, Atmeydanı'nda Arpacı Han'ı mutasarrıfı Abbarzâde, Atmeydanı'nda Arpacı Hanı'nda Arapgir'in Onar köyünden Bayram, Atmeydanı'nda Arpacı Hanı'nda Arapgir'in Onar köyünden Yusuf, Atmeydanı'nda Arpacı Hanı'nda Arapgir'in Onar köyünden Süleyman, Ticaret ve Ziraat Nezâreti'nde odacı olan kişiler, Divriği kazası Gedenek¹⁰ köyünden kişi, Dersimli olup İstanbul'da Haliç vapurları şirketinde çalışan Es-seyyid adlı kişi, Maliye Nezâreti hademelerinden Divriğili altı kişi, Seyid Selahaddin sülalesi müritleri adına Divriğili bir kişi (mühür), Divriğili olup Maliye Nezâreti'nde görevli bir kişi, Divriğili olup Maliye Nezâreti odacılarından iki kişi, Yenikapı'da sakin (okunamadı), bu dahi dokuz kişi, Hamal Hamza, Küfeci Hasan, Hamalcı Süleyman Mustafa, Küfeciler, Ahmet Efendinin oğlu Mustafa Efendi, Divriğili Cafer Ağanın oğlu Mustafa Ağa, Davut Paşa'da iplik fabrikasında çalışan Çorumlu bir kişi (mühür), Divriğili olup Davut Paşa iskelesinde samancılık yapan Yusuf, Davut Paşa iskelesinde

4 Malatya'nın Arapgir ilçesinde aynı adla anılan mahallesidir.

5 İstanbul Laleli'de yer alan bu han, Çukurçeşme Hanı olarak da bilinmektedir.

6 Sivas'ın Divriği ilçesinin Gedikbaşı köyüdür.

7 Buranın ismi 19. Yüzyılda Kırkidi (Kerkidi) olarak da geçmektedir (Ceyhan-Alandağlı, 2024: 177).

8 Muhtemelen Malatya'nın Arapgir ilçesinin Aliçli mahallesi olmalıdır.

9 Erzincan'ın İliç ilçesinin Yalngöze köyüdür.

10 Erzincan'ın İliç ilçesine bağlı Sarıkonak köyüdür.

Hasdekli bir küfeci, Davut Paşa iskelesinde manav esnafından Arapgirli Hasan, Davut Paşa iskelesinde manav esnafından Arapgirli Ali, Tersanede katrancı olan Hafikli Zeynel, Tersanede katrancı ustası olan Havzalı Musa ile bu dahi ibaresi ile mühürlerini basan dokuz katrancı ustası daha vardı (BOA DH.İD. 37/2-201).

Yukarıdaki bilgiler İstanbul sınırları içerisinde Çelebilere destek veren Alevi ocak mensuplarına ve Bektaşî muhibbanlarına yönelik önemli verileri bizlere sunmaktadır. İstanbul'da bulunan muhibbanın aslen nereli olduğu, hangi aşirete ve ocağa mensup olduğu açıkça belirtilmiştir. Bu doğrultuda kişilerin Dersimli, Arapgirli, Hafikli, Kuruçaylı, Çorumlu, Erzurumlu gibi kaza ve şehir isimleriyle tanıtımları yapılırken bazılarının ise memleketleri daha mikro anlamda belirtilerek Ocak ve Onar gibi köy isimleriyle yazılmıştır. Diğer bir kısmı ise Alan, Maksuduşağı, Pilvenk, Kureyşan, Bahtiyar ve Hormek gibi mensup oldukları aşiret adlarıyla kendilerini tanıtmışlardır. Bunların yanında ocakzâdeler ocaklarına vurgu yaparak kimliklerini tanımlamışlardır. Çelebilere destek veren Alevi Ocakları arasında; Sarı Saltuk, Baba Mansur, Karadonlu Can Baba, Hubyar, Şeyh Şazi, Seyid Cemal, Seyid Selahattin ve Sarı Mecnun ocakları görünse de diğer yerleşim birimlerinden destek veren kişilerin farklı ocaklara mensup oldukları bilinmektedir. Çelebi yanlısı tavır takınan kişilerin desteği münferit olduğu gibi bir topluluk adına da bu desteğin sergilendiği açıklamalardan anlaşılmıştır. Örneğin Baba Mansur Ocağı talipleri adına Seyid Hüseyin, Çorum muhipleri adına Seyid Cemal evladı olan şahıs kendi mensup olduğu topluluğu adına desteğini sunmuştur. Bu doğrultuda Tercan'ın aşiretler vekili Turabîzâde ile Dersim'in aşiretler vekili Seyid Hızır temsil ettiği aşiretler adına bu desteği sunmuş olmalıdır. Muhibbanın İstanbul'un hangi bölgelerinde ikamet ettiklerine bakıldığında ise Unkapanı (Kapan-ı Dakik), Atmeydanı, Çukurkişla'daki Taşhan, Kasımpaşa, Molla Gürani, Yenikapı, Yedikule ve Çarşı-i Kebir gibi semt ve bölgeler karşımıza çıkmaktadır. Muhibbanın ikamet ettikleri yerlerin yanı sıra çalıştıkları bölgeler ve dolayısıyla icra ettikleri meslekler de belirtilmiştir. Muhibbanların iş kolları arasında arabacı, değirmen çalışanı, bakkal esnafı, aşçı, kalaycı, hamal, kileci, küfeci, katrancı, fabrika işçisi, vapur şirketi çalışanı, samancı ve manav gibi meslekler bulunmaktadır. Serbest piyasadaki iş kollarının yanı sıra muhibbanın kamu kurumlarında istihdam edildikleri de anlaşılmaktadır. Orman, Nafia, Maliye, Ticaret ve Ziraat Nezâretleri ile Düyûn-ı Umûmiye'de odacı, kâtip gibi çeşitli pozisyonlarda çalışan muhibbanlar vardır. Çalışma hayatına atılmayan ancak dönemin önemli eğitim kurumlarının başında gelen Mekteb-i Tıbbiye'de tıp eğitimini sürdüren Pilvenk aşiretine mensup Dersimli bir talebinin de Çelebilere destekleyen muhibban içinde yer aldığı görülmektedir.

Yukarıdaki bilgiler haricinde incelenen arşiv belgeleri içerisinde yer almayan ancak varlıları bilinen Bektaşî tekkeleri de mevcuttu. Muhibbanın tespiti hususunda bu tekkeler ve içerisindeki idarecilerin varlığı önem arz etmektedir. Nitekim İstanbul Bektaşîlerini tarihsel süreç içerisinde tekke kategorisine göre ele alan Maden'in eserinde 1911-1912 yılları arasında tespit edilebilen Bektaşî babaları ise şunlardı: Şah Kulu Tekkesinde Burhan Baba, Karaca Ahmet Sultan Dergâhı'nda Hacı Feyzullah, Kazlı Dergâhı türbedarı Küçük Abdullah Baba, Şehitlik Tekkesinde Nafi Baba ve 1912'de Nafi Baba'nın yerine geçen oğlu Mahmut Cevat Beybaba, Takyeci Tekkesinde Hasan Baba, Bademli Tekkesinde Münir Baba, Çamlıca Tekkesinde Ali Nutki Baba ve Emin Baba Tekkesinde Hasan Baba postnişin olarak görev yapıyordu (Maden, 2019: 80, 119, 145, 165, 179, 217, 237, 318, 350).

2.2. Rumeli Muhibbanları

Rumeli'ndeki muhibbanı tespit etmemizi sağlayan iki ana olay örgüsü gerçekleşmişti. Bunlardan ilki Pirevi'ndeki Babagânların dergâhta maddi sıkıntı çekmelerinden ötürü kendisine bağlı olan muhibbanla temasa geçme girişimidir. Bir arazi meselesinden dolayı Pirevi mütevellisi ile Pirevi postnişini İstanbul'da birbirlerini mahkemeye vermişti. Pirevi postnişini iki senedir devam eden bu dava için dergâhlardan yardım talebinde bulunmak amacıyla kendisine bağlı olan tekkelere konuyu anlatan mektuplar göndermişti. Hacı Bektaş Veli Dergâh'ı tarafından Kırşehir postanesine bir günde doksan adet taahhütlü mektubun verilmesi idarenin dikkatini çekmişti. Tüm mektuplarda "Alıcı" kişi adına "Monla Berat" isminin yazılması, yetkililerce bu ismin Bektaşiliğe ait bir unvan olduğu ihtimalini zihinlerde çağrıştırmıştı (BOA DH.İD. 37/2-49). Kaynaklarda "Monla Berat" ismi araştırılmış ve ayrıca günümüz Bektaşilerine bu ismin ne maksatla kullanıldığı sorulmuş ancak buna bir cevap bulunamamıştır.

Pirevi'nden Rumeli bölgesindeki 59 merkeze mektup gönderilmişti. Mektupların gönderildiği mahaller; Yakova, Ergiri (3 adet), Leskovik, Manastır (3 adet), Tepedelen (6 adet), Alasonya, Berat (10 adet), Tepedelen, Permedi, Cuma Kayalar, Behište, Kolonya (3 adet), İştib, Elbasan, Prizren, Katerin, Opar (2 adet), Kolonya (3 adet), Nasliç, İskeçe, Avlonya, Edirne, Kosova (2 adet), Permedi, Kesre (Kesriye), Selanik (2 adet), Fiyer, Görice (2 adet), Gümölcine, Çatalca, Koniçe, Kalkandelen ve Akçahisar şeklinde sıralanabilir (BOA DH.İD. 37/2-55). Her ne kadar burada muhibbanın sayısı yer almasa da yayıldığı coğrafyanın tespiti açısından bu bilgiler önem arz etmektedir. Yerleşim yerleri incelendiğinde Rumeli'nin birçok şehrinde Babagân Bektaşilerin yaşadıkları görülmüştür. Özellikle Arnavutların yaşadıkları Berat, Tepedelen Kolonya, Iskrapar, Ergiri, Görice gibi şehirlere birden fazla mektup gönderilmiştir. Bu da o bölgelerde Babagân Bektaşiliğinin birden fazla temsilcisinin olduğunu işaretidir. Bunun yanı sıra Selanik, Manastır gibi şehirlere de birden fazla mektup gönderilmiştir.

İkinci durumu ise Rumeli'ndeki Bektaşilerin Pirevi'ndeki Nakşi şeyhin buradan kaldırılarak Bektaşî tarikatını özgürlüğe kavuşturma arzusu oluşturuyordu. Ayrıca "emanetin ehline verilmesini" de talep eden buradaki muhibban (BOA DH.İD. 37/3-2) Nakşi şeyhe daha önceden verilmiş olan bu vazifenin Pirevi'ndeki dedebabaya tevdi edilmesini işaret ediyordu (BOA DH.İD. 37/3-151, 153). Temelde bu minvaldeki taleplerini dile getiren Babagân koluna mensup Bektaşiler hakkında ise aşağıdaki bilgiler verilebilir.

Rumeli Bektaşileri arasında bilhassa Arnavutluk bölgesinden merkeze dilekçeler yazılmıştı. İletilen arzuhaller doğrultusunda 1912 senesinde Rumeli'de aktif olan Bektaşî tekkeleri ile onların bünyesinde Bektaşiliğe hizmet eden baba ve dervişlerin kimler olduğu tespit edilmiştir. 29 Haziran 1912 tarihinde Iskrapar'dan çekilen telgrafta Bektaşî dergâhlarının ve bu dergâhların başında bulunan kişilerin isimleri yer almıştır. Bu doğrultuda; Ergiri Dergâhı'nda postnişin olarak Süleyman Baba, Tepedelen kazasındaki Turan Dergâhı'nda Ahmet Baba, Kostan Dergâhı'nda postnişin Ahmet Baba, Iskrapar kazasında Priştine¹¹ Dergâhı'nda postnişin Şaban Baba bulunuyordu. Telgrafta imza atanlar arasında Matohan köyüne mensup Salih Baba da vardı (BOA DH.İD. 37/3-3). 16 Mayıs 1912 tarihinde Kolonya'dan çekilen telgrafta ise Kolonya'daki Kesaraka Dergâhı postnişini İbrahim Baba, Kreşova Dergâhı postnişini Cemal Baba ve Barmaş Dergâhı postnişini Süleyman Baba'yla

11 Bu tekke Prişte tekkesi olarak da adlandırılmaktadır (Maden: 2013, 156). Prişte tekkesi 1860'larda Baba Tahir tarafından kurulmuştu (Hasluck, 1929: 544).

birlikte farklı memleketlere mensup olan Naci, Galip, Zeynelabid(in), Ruşen, Şevki, Naki, Bayram, Seyfullah ve Sadık adlı kişiler de dilekçeyi imzalayanlar arasında yer alıyordu (BOA DH.İD 37/3-48,49). 12 Mayıs 1912 tarihinde Görice'deki Katrum-Katroma (Kiatrom¹²) Dergâhının mensupları telgraf çekmişlerdi. Bu telgraftan Katrum-Katroma Dergâhının postnişininin Kazım Baba, tekkedeki dervişlerin ise Derviş Edhem, Derviş Kamil Ramazan, Derviş Haydar, Derviş Hasan, Derviş Murteza, Derviş Mehmed, Derviş Zülfikar, Derviş Kazım ve Derviş Karanfil olduğu anlaşılıyordu. Ayrıca telgrafta halktan kişilerin adları da yer alıyordu (BOA DH.İD 37/3-51,52). Elbasan'dan ise Elbasan Bektaşî tekkesi postnişini Salih Baba¹³ ile eşraf ve tüccardan kimseler 18 Mayıs 1912 tarihinde telgraf çekmişlerdi (BOA DH.İD 37/3-61). Arnavutluk coğrafyasından Pirevi'ndeki duruma tepkisiz kalmayan diğer bir grup ise Akçahisar (Kruya)'daki baba ve dervişlerdi. Akçahisar'da doğrudan bir tekke ismi zikredilmeyerek Bektaşî Babası "Akçahisar Sahrası Postnişini" olarak adlandırılmıştı. Postnişin olarak Hacı İsmail Baba'nın ismi zikredilirken, burayı temsilen belgede Zeynel Baba, Derviş İsmail, Derviş Ali ve Derviş Bayram da bulunuyordu (BOA DH.İD. 37/3-74). Leskovik Bektaşî Dergâhını ise postnişinliğe vekaleten bakan Derviş Veli yönetiyordu. Derviş Veli'nin yanında tekkede Derviş İsmail ve Derviş Talha da vardı (BOA DH.İD. 37/3-139).

Yukarıdaki tekkelerin buldukları bölgelere bakıldığında Arnavutluk coğrafyasında yer aldıkları görülmektedir. Arnavutluk haricinde Pirevi'ndeki olaylara kayıtsız kalmayan Bektaşî tekkeleri arasında Selanik'te bulunan Katerin tekkesi de vardı. 8 Haziran 1912 tarihinde Katerin Dergâhının postnişin makamında Cafer Baba vardı. Cafer Babayla birlikte tekkede yedi derviş bulunuyordu. Bu dervişler; Derviş Muharrem, Derviş Hasan, Derviş Fehim, Derviş Salih, Derviş Veli, Derviş Muharrem ve Derviş Hasib idi. Bunların yanı sıra Katerin tekkesi üyelerinin yazdıklarına destek veren halk arasında birçok kişi yer alıyordu (BOA DH.İD. 37/3-57,58). Selanik Vilayetindeki bir diğer tekke ise "Üç Çeşmeler" mevkiinde bulunuyordu. Buradaki tekkenin başında ise Abdullah Fahri Baba vardı (BOA DH.İD. 37/3-153).

Günümüzde Kosova sınırları içerisinde yer alan Yakova'da da Bektaşî tekkesi vardı. Bu tekke de Pirevi'nde cereyan eden olaylara kayıtsız kalmayarak "Babagân" lehine tavır takınmıştı. 1912 senesinde Yakova'da bulunan Gani Baba Dergâhının başında bulunan kişi Ali Rıza Baba idi (BOA DH.İD. 37/3-151). Gösterilen tepkilere bakıldığında Rumeli bölgesindeki tüm muhibbanın Pirevi'ndeki babagânları destekledikleri anlaşılmaktadır. Tekkeleri adına bu destekleri sunan derviş ve babalar gösterdikleri reaksiyonla o dönemde hangi Bektaşî dergâhının aktif olduğunu tespit edebilmemiz açısından bizlere önemli veriler sunmuştur.

2.3. Anadolu Muhibbanları

Anadolu'daki muhibbanın ekserisi Çelebileri desteklemektedir. Fakat az da olsa bazı Bektaşîlerin "Babagânlar"ı desteklediği görülmektedir. Nitekim İzmir'deki Karadut Bektaşî Dergâhı postnişini Hasan Baba, İzmir'de ikamet eden yüz altmış Bektaşî adına telgraf çekerek duruma müdahil olmuşlardı (BOA DH.İD. 37/3-21). Hasan Baba dilekçesinde, Pirevi'nde zorla ihdas edilmiş bir Nakşî şeyhliğinin bulunduğunu ifade etmiştir. Nakşî şeyhi olarak görev yapmakta iken vefat eden Şeyh Hamza'nın yerine oğlu Nakşî Sadık'ın ya da Çelebilerden Cemaleddin, Veliyeddin, Mehmed ve Merzifonlu Ali Efendiler gibi kişilerin atanmasının uygun olmayacağını

12 Öngören, 2006: 358 çalışmasında tekkenin adını bu şekilde belirtmiştir.

13 Ali Baba'nın da kardeşi olan Salih Baba halifelik makamında idi (Maden, 2024: 66).

dile getirmiştir. Ayrıca Babagânlardan Feyzullah Baba'nın kırk yılı aşkındır Pirevi'nde layıkıyla hizmet yürüttüğü belirtilerek Nakşi Şeyh statüsünün kaldırılmasını talep etmişti (BOA DH.İD. 37/3-21). Böylece İzmir'deki Karadut Bektaşî Dergâhı Babagânları destekleyecek bir tavra bürünmüştü.

Tokat bölgesindeki muhibban ise Babagânları temsilen Pirevi'nde bulunan Feyzi Baba (Feyzullah Baba) hakkında şikayetlerini dile getirmişlerdi. Feyzi Baba'nın Dergâhın malını ve vakfının gelirlerini yağmaladığını, kendisinin Rumelili olup, Anadolu muhibbanı hakkında kötü söz kullandığını iddia eden Tokat'taki muhibbanlar Feyzi Baba'nın Pirevi'nden uzaklaştırılmasını talep etmişlerdi (BOA DH.İD. 37/3-37). Yoğun bir Bektaşî muhibban nüfusunun Tokat'ta yaşadığı görülmektedir. 1912 senesinde Tokat'a bağlı köy ve nahiyelerde yaşayan yaklaşık beş bin hane muhibbana aitti. Yaklaşık beş bin hane adına İpek oğlu Hüseyin resmi girişimde bulunmuştu. Muhibbanın Tokat ve çevresinde ikamet ettikleri mahalle ve köyler şunlardı: Abdülfettah Mahallesi¹⁴, Üregil, Kaçan?, Bolus¹⁵, Leveke¹⁶, Tuzla¹⁷, Difye¹⁸, Kunduz¹⁹, Dodurga²⁰, Çavuşlu, Yağmur²¹, Dinar²², Kızıl²³, Difye²⁴, Devarvi (Varvi)²⁵, Öyük²⁶, Kande?, Ohsab, Kırçın, Sivri²⁷, Sarıkaya²⁸, Kargıncık²⁹, Çerdiğin³⁰ ve Karaoluk³¹ köyleri idi (BOA DH.İD. 37/3- 37).

Sivas'a bağlı Tonus ve Maden kazalarındaki muhibban da Pirevi'ndeki şeyhlik ve mütevellilik gibi vazifelerin Çelebilere ait olduğunu ancak usule aykırı bir şekilde Babagânlara Dergâh'a müdahale ettiği ve buraya dahil olduklarını belirtmişlerdi. Ayrıca Feyzi Baba'nın Pirevi'ndeki şeyhlik görevine Babagândan birisini getirmek istemelerinin tüm muhibbanı üzeceğini vurgulamışlardı (BOA DH.İD. 37/3-67). Her ne kadar köy isimleri yukarıdaki gibi ayrıntılı verilmese de benzer veriler Akdağmadeni'nden gönderilen yazışmada da yer almıştı. Vesikaya göre Sivas'a tabi Tonus³² ve Maden³³ kazaları civarında yaklaşık üç bin hanede muhibban yaşamaktaydı ve onlar adına Tonus'un Orta³⁴ köyünden Hasan, Maden'in Bozöyük³⁵ köyünden Ali ile hangi köyden oldukları belirtilmeyen Veli, Hüseyin, Mahmut, Mehmet, Ali ve Musa isimli kişiler bu yazışmayı gerçekleştirmişti (BOA DH.İD. 37/3-67).

14 20. Yüzyılda Tokat'a bağlı bir mahalledir.

15 Tokat merkeze bağlı Aktepe mahallesi.

16 Tokat'ın Almus ilçesine bağlı bir beldedir.

17 Tokat'ın Artova ilçesinin Tuzla köyüdür.

18 Tokat merkeze bağlı Günevi köyüdür.

19 Tokat'ın Artova ilçesinin Kunduz köyüdür.

20 Tokat merkeze bağlı Dodurga köyü.

21 Tokat'ın Yeşilyurt ilçesinin Yağmur köyüdür.

22 Tokat merkeze bağlı Günçalı köyüdür.

23 Tokat merkeze bağlı Kızılköy'dür.

24 Tokat merkeze bağlı Günevi köyü.

25 Tokat merkeze bağlı Kemalpaşa köyü.

26 Sivas'ın Yıldızeli ilçesine bağlı Öyük köyüdür.

27 Tokat'ın Yeşilyurt ilçesinin Sivri adlı köyüdür.

28 Sivas'ın Yıldızeli ilçesinin Merkez Sarıkaya adlı köyüdür.

29 Tokat merkeze bağlı Kargıncık köyü.

30 Sivas'ın Yıldızeli ilçesine bağlı Sarıçal köyü.

31 Tokat'ın Yeşilyurt ilçesine bağlı Karaoluk köyüdür.

32 O dönemin Tonus kazası günümüzdeki Altınayla, Ulaş ve Şarkışla ilçelerinin büyük bir bölümünü kapsamaktadır.

33 Günümüzde Yozgat'a bağlı Akdağmadeni kastedilmiştir.

34 Sivas'ın Şarkışla ilçesine bağlı Ortaköy adlı yerleşim birimi olmalıdır.

35 Yozgat'ın Akdağmadeni ilçesinin Bozhüyük köyü olmalıdır.

Arapgir bölgesindeki muhibban ise dergâhın resmi temsilcisinin dönemin Çelebisi Cemaleddin Efendinin olduğunu, Feyzi Baba'nın Pirevi'ni zabt ve gasp eylediğini ve onun buradan uzaklaştırılmasını istemişlerdi (BOA DH.İD. 37/3-39). Arapgir'den çekilen telgrafın diğerinden farkı "Alevi Ocak" mensuplarınca gönderilmiş olmasıdır. Telgraf, Hazret-i Abdal³⁶ sülalesinden yüz kişi namına Es-seyyid Süleyman tarafından gönderilmişti (BOA DH.İD. 37/3- 39).

18 Mayıs 1912 tarihinde Hacı Bektaş Veli'yi "yolun piri" olarak kabul eden bir grup muhibban, Feyzullah Çelebi'nin vefatından sonra yerine ehliyet sahibi olduğunu ispat eden oğlu Cemaleddin Çelebi'nin Hacı Bektaş Veli Tekkesine tayin edildiğini belirtmişti. Ancak Hamza Efendi adlı kişinin Cemaleddin Çelebi'nin vazifesini ele geçirmesine itiraz eden bu muhibban grubu "Anadolu'da bulunan hayli yekûn teşkil eden Türk ve Kürt muhibban"ın varlığına işaret etmişlerdi. Cemaleddin Çelebi'nin yeniden bu vazifeye atanmasını isteyen ve Sadrazam makamından talepte bulunan kişiler memleketleriyle kendi kimliklerini ortaya koymuşlardı. Bu kişilerden bazıları; Dersimli, Erzincanlı, Divriğili, Arapgirli, Kuruçaylı, Kebanmadenli, Koçgirili, Yelliceli ve Hormekli idi (BOA DH.İD. 37/3-128).

Çelebilere bir destek de Çorum bölgesinden gelmiştir. Kasım oğlu Hüseyin ve arkadaşları Çorum sancağına bağlı olan otuz yedi köydeki muhibban adına 16 Eylül 1911 tarihinde telgraflarını çekerek Babagânlar ve Çelebiler arasındaki mücadelede taraf olarak saflarını belirlemişlerdi (BOA DH.İD. 37/2-71). Çorum sancağının İmad³⁷ köyünde oturan 140 hane adına Hakverdi oğlu Ali, Çorum'un Veled³⁸ köyünde oturan altmış hane adına İbrahim Mehmet Efendi, Çorum'un Külâh³⁹ köyünde oturan kırk kişi⁴⁰ adına Kasım oğlu Hüseyin, Çorum'un İsa⁴¹ köyünde oturan elli hane adına Hasan, Çorum'un İbrahimioğlu⁴² köyünde oturan altmış hane adına Alibaz oğlu Hasan, Çorum'un Çumlu⁴³ köyünde oturan elli hane adına Haydar oğlu Mehmet, Çorum'un Keşlik⁴⁴ köyünde oturan otuz hane adına Hamidzâde Sadık, Çorum'un Azcem⁴⁵ köyünde oturan kırk beş hane adına Ali, Çorum'un Akkurd köyünde oturan altmış hane adına Halil, Çorum'un İmad Höyük⁴⁶ köyünde oturan altmış hane adına Yusuf, Çorum'un Koçhisar⁴⁷ köyünde oturan elli beş hane adına Veli, Çorum'un Bozağyan⁴⁸ köyünde oturan otuz hane adına Elvan oğlu Mehmed, Çorum'un Manişer (Manişar)⁴⁹ köyünde yetmiş hane adına Salih, Çorum'un Haydar⁵⁰ köyünde kırk hane adına Kantar oğlu Mehmet, Çorum'un Karamahmud⁵¹ köyündeki altmış hane adına Çulha oğlu Süleyman, Çorum'un Kırbun? köyündeki otuz beş hane adına

36 Muhtemelen burada Hıdır Abdal Ocağı kastedilmektedir.

37 Çorum'un Alaca ilçesinin İmat köyüdür.

38 Çorum'un Alaca ilçesine bağlı Eren köyüdür.

39 Çorum'un Alaca ilçesinin Külâh köyüdür.

40 Telgrafta geçen ibareye göre burada diğerleri gibi hane miktarı belirtilmemiş "kırk ehl-i tarik" ibaresi yer almıştır. (BOA DH.İD 37/2-147)

41 Çorum'un Alaca ilçesinin İshacı köyü olmalıdır.

42 Çorum'un Alaca ilçesinin İbrahimköy adlı yerleşim yeri olması muhtemeldir.

43 Çorum'un Alaca ilçesinin Çöplü köyü olması ihtimaldir.

44 Çorum'un Alaca ilçesinin Büyükkeşlik ve Küçükkeşlik olmak üzere iki Alevi köyü bulunmaktadır. Ancak burada hangi köyü işaret ettiği tespit edilememiştir.

45 Çorum'un Alaca ilçesine bağlı Perçem adlı köy olmalıdır.

46 Muhtemelen Çorum'un Alaca ilçesinin Alacahüyük köyü olmalıdır.

47 Çorum'un Alaca ilçesinin Koçhisar köyüdür.

48 Çorum'un Alaca ilçesinin Bozdoğan köyü olması ihtimaldir.

49 Çorum'un Alaca ilçesinin Akçaköy adlı yerleşim yeridir.

50 Çorum'un Alaca ilçesinin Haydarköy adlı yerleşim yeridir.

51 Çorum'un Alaca ilçesinin Karamahmut adlı köyüdür.

Salih oğlu Ali, Çorum'un Kuyumcuviran⁵² köyünden kırk hane adına Abbas oğlu İbrahim, Çorum'un Kıcılı⁵³ köyünden altmış hane adına İmam oğlu Ali (BOA DH. İD. 37/2-147-149), Çorum'un Narlık⁵⁴ köyünden otuz hane adına Ahmet, Çorum'un Devékaya köyünden elli hane adına Hasan, Çorum'un Acılıbağı⁵⁵ köyünden kırk hane adına Veli, Çorum'un Kızlarhamza⁵⁶ köyünden otuz beş hane adına Zeynel, Sungurlu kazasının Şekerhacı⁵⁷ köyünden elli hane adına Şeyh İbrahim, Çorum'un Sayarı? köyünden kırk hane adına Kemal, Sungurlu kazasının Yasıncak⁵⁸ köyünden yirmi beş hane adına Haydar oğlu Hasan, Sungurlu kazasının Gökham⁵⁹ köyünden yüz hane adına İsmail (BOA DH. İD. 37/2-150), Çorum'un Yedice-i Sakar köyünden elli hane adına Ali Baba, Sungurlu'nun Başpınar mahallesinden yüz elli hane adına Çoban oğlu Ahmed, Sungurlu kazasının Hamallı⁶⁰ köyünden yüz hane adına İbrahim, Sungurlu kazasının Esbkıran⁶¹ köyünden otuz hane adına Mustafa oğlu Hüseyin, Sungurlu'nun Sarıççek⁶² köyünden on beş hane adına Ali, Sungurlu'nun Yazır⁶³ köyünden altmış hane adına Ahmed Efendi oğlu Haydar (BOA DH. İD. 37/2-151), Sungurlu'nun Diği⁶⁴ köyünden yetmiş hane adına Bozo Hacı Mehmet, Sungurlu'nun Zahreki? köyünden otuz hane adına Yazır oğlu Sadık, Sungurlu'nun Çavuş⁶⁵ köyünden yetmiş beş hane adına Abbas oğlu Muharrem, Sungurlu'nun Akçalı⁶⁶ köyünden kırk hane adına Öksüz oğlu İsmail, Sungurlu'nun Çiftlik⁶⁷ köyünden kırk hane adına Hüseyin Kahya oğlu Musa Çelebilere desteklerini sunmuştu (BOA DH. İD. 37/2-152). Dönemin Çorum idari sınırları içerisinde 37 yerleşim biriminde muhibbanın varlığı görülmektedir. Bu köyler arasında 140 hane ile İmad köyü hane bazında muhibbanın en fazla haneye sahip olduğu köy iken 15 hane ile Sarıççek köyü en az muhibban hanesinin köyü olarak karşımıza çıkmaktadır.

Anadolu muhibbanları genel itibarıyla değerlendirildiğinde Tokat ve çevresindeki muhibban yaşadıkları köyler ve Tokat özelinde muhibban sayısı vurgulanmıştır. Tonus ve Maden kazaları civarındaki muhibban ise yaklaşık bir sayıyla ortaya konularak bu bölgedeki muhibbanın hangi köylerde yaşadıkları belirtilmemiştir. Çorum bölgesindeki muhibban temsilcileri ise köylerdeki muhibban haneleri adına desteklerini sunmuşlardır. Yine İzmir Karadut Bektaşî dergâhi haricinde Anadolu'nun muhtelif yerlerinden Çelebilere tam destek gelmişti. Babagân Bektaşîlerin Rumeli'de etkin oldukları yukarıda görülmüştür. İzmir'in de Rumeli'ye yakın bir konumda bulunması sebebiyle Babagânların etki alanında kaldığı söylenebilir.

52 Çorum'un Alaca ilçesinin Kuyumcusaray köyüdür.

53 Çorum'un Alaca ilçesine bağlı Kıcılı köyüdür.

54 Çorum merkeze bağlı Narlık köyü.

55 Çorum'un Alaca ilçesine bağlı Çelebibağ adlı köy olmalıdır.

56 Muhtemelen Çorum'un Ortaköy ilçesinin Kızılhamza köyü olmalıdır.

57 Çorum'un Sungurlu ilçesinin Şekerhacılı köyü.

58 Çorum'un Boğazkale ilçesinin Yanıncak köyü olmalıdır.

59 Çorum'un Sungurlu ilçesinin Gökçam köyü olmalıdır.

60 Gökçeköy.

61 Çorum'un Sungurlu ilçesinin Beylice Köyü.

62 Çorum'un Boğazkale ilçesinin Sarıççek köyüdür.

63 Çorum'un Boğazkale ilçesinin Yazır köyü.

64 Çorum'un Sungurlu ilçesine bağlı Oğlaközü Köyü.

65 Çorum'un Sungurlu ilçesinin Çavuşköy adlı yerleşim yeridir.

66 Çorum'un Sungurlu ilçesinin Akçalı köyüdür.

67 Çorum'un Sungurlu ilçesinin Çiftlik mahallesidir.

2.4. Rus Tahakkümü Altındaki Bektaşiler

1877-78 Osmanlı-Rus Harbi (93 Harbi) sonucunda Osmanlı Devleti Batum, Kars ve Çıldır sancaklarını Çarlık Rusya'sına terk etmek zorunda kalmıştı. Ruslar, Batum'u müstakil olarak Kars ve Çıldır'ı ise birleştirip Kars vilayeti (oblast) adı altında yönetmeye başlamıştı. Kars vilayeti 1878 yılından 1917'ye kadar Rusya İmparatorluğu'nun egemenliğinde kalmıştır (Badem, 2013: 151).

Kars ve çevresindeki muhibban her ne kadar uzun bir süre Rusların hakimiyeti altında kalmış olsalar da Pirevi'yle olan gönül bağlarını sürdürmüşler ve buradaki olaylara kayıtsız kalmamışlardı. Nitekim bölgedeki muhibban Pirevi'ndeki şeyhlik görevinin Çelebilere ait olduğunu, Feyzullah Çelebi'nin vefatının ardından kendisini kanıtlayan oğlu Cemaleddin Çelebi'ye bu görevin tevdi edildiğini ancak kurallara aykırı olarak Nakşi şeyh Hamza'nın bu göreve atandığını ifade ederek, bu vazifenin dergâhta hiçbir resmi görevi olmayan Feyzullah Baba'ya verilme haberini endişe ile karşıladıklarını belirtmişlerdi. Bu doğrultuda dergâhtaki şeyhlik görevinin Cemaleddin Çelebi'ye verilmesini talep ediyorlardı (BOA DH.İD. 37/3-76). 1912 senesinde Rus egemenliğindeki muhibban tarafından gösterilen reaksiyona bakıldığında buradaki muhibbanın sayısı ve ikamet bölgelerinin bir hayli fazla olduğu görülmüştür. Muhibban arasında her bir yerleşim yerinden bir sözcü seçilmiş ve o kişi yerleşim yerindeki muhibban adına merkeze mesajını iletmişti. Bunlar: Kars'a bağlı Supanazad⁶⁸ köyünden iki yüz elli nüfus adına Mahmud oğlu Mustafa, Ağyar⁶⁹ köyünden yüz nüfus namına İsmail Ağazâde Hasan, Hacı Halil⁷⁰ köyünden yüz elli nüfusu namına Kurban oğlu İbrahim, Uşağı Kotanlı⁷¹ köyünden dokuz yüz elli nüfusu namına Hasan oğlu İbrahim, Tozluca⁷² köyünden üç yüz nüfusu namına Abdullah oğlu Hacı Mahmud, Oluklu⁷³ köyünden üç yüz elli nüfusu namına Süleyman oğlu Haydar, Yukarı Kotanlı⁷⁴ köyünden iki yüz elli nüfusu namına Mahmud oğlu Musa, Ceyalmun^{75?} köyünden dört yüz nüfusu namına Mehmed oğlu Hüseyin, Boyalı⁷⁶ köyünden beş yüz nüfusu namına Aşurzâde İsmail, Katranlı⁷⁷ köyünden üç yüz nüfusu namına Ali oğlu İsmail Çavuş, Ağpunkar⁷⁸ köyünden iki yüz yetmiş nüfusu namına Tatar oğlu İsmail, Calak⁷⁹ köyünden iki yüz elli nüfusu namına Hasan oğlu Mehmed, Asboğa⁸⁰ köyünden yüz otuz nüfus namına İbrahim oğlu Abdullah, Tigmis⁸¹ köyünden

68 Kars'ın Selim ilçesine bağlı Çaybaşı köyü.

69 Kars'ın Selim ilçesine bağlı Akyar köyü.

70 1906 senesinde Kars'ın Zaruşat kazasına bağlı olan Hacı Halil köyünün nüfusu 645'tir (Badem, 2010: 310).

71 Badem bu köyü Aşağı Kotanlı olarak belirtmiştir. 1906 senesinde köyün nüfusu 131'dir (Badem, 2010: 314-315).

72 Kars'ın Selim ilçesine bağlı Tozluca köyüdür. Köyün 1906 senesindeki nüfusu 204 idi (Badem, 2010: 316-317).

73 Kars'ın Selim ilçesine bağlı Oluklu köyüdür. Çarlık kayıtlarında Oluklu olarak geçen köyün 1906 senesindeki nüfusu 377 idi (Badem, 2010: 316-17).

74 Kars'ın Selim ilçesinin Yukarıkotanlı köyüdür. 1906 senesindeki nüfusu 291 idi (Badem, 2010: 316-17).

75 Kars'ın Kağızman ilçesinin Camuşlu köyü olabilir.

76 Kars'ın Sarıkamış ilçesinin Boyalı köyüdür. 1906 tarihinde köyün nüfusu 400 idi (Badem, 2010: 314-15).

77 Kars'ın Selim ilçesine bağlı Katranlı köyüdür. 1906 senesinde nüfusu 197 idi (Badem, 2010: 316-17).

78 Bu köy, Kars'ın Selim ilçesine bağlı Akpınar köyü olabilir. Köyün 1906 yılındaki nüfusu 193 idi (Badem, 2010: 315).

79 Kars'ın Selim ilçesine bağlı Cavlak köyü olmalıdır.

80 Kars'ın Sarıkamış ilçesine bağlı Asboğa köyüdür.

81 Kars'ın Selim ilçesinin Bütükdere köyü.

altı yüz elli nüfus namına Garib Ağazâde Mustafa, Purut⁸² köyünden iki yüz elli nüfus namına Mehmet oğlu Ali, Karaçayır⁸³ köyünden iki yüz nüfusu namına Mustafa oğlu Ali, Pifaki Sufla^{84?} köyünden yüz nüfus namına Abbas oğlu Mustafa, Böcükli⁸⁵ köyünden üç yüz nüfus namına Feyzullah oğlu Abdullah, Yalağuzagaç (Yalnızagaç)⁸⁶ köyünden yüz nüfus namına Ahmet oğlu Mustafa, Kötek köyünden altı yüz nüfusu namına Ali oğlu Monla İsmail, Vağoni⁸⁷ köyünden üç yüz nüfus namına Sinan oğlu Süleyman, Kürkçü⁸⁸ köyünden iki yüz elli nüfus namına Hüseyin oğlu Abbas, Armeşin (Ermeşin)⁸⁹ köyünden iki yüz elli nüfusu namına Mehmed oğlu Süleyman, Hanımkomu⁹⁰ köyünden yüz nüfus namına Hüseyin oğlu Aşur, Kamcı⁹¹ köyünden iki yüz nüfus namına Ali oğlu Veli (BOA DH.İD. 37/3-77), Sashara⁹² köyünden altı yüz nüfus namına Ahmed Ağazâde Hızır, Karğaz(Karnağaz⁹³) köyünden iki yüz elli nüfus namına Şerif oğlu Hızır, Kundik⁹⁴ köyünden beş yüz nüfus namına Yusuf oğlu Hasan; Karsın Kağızman'a bağlı Paslı⁹⁵ köyünden üç yüz nüfus namına Haydar oğlu Halil, Ali Sofu⁹⁶ köyünden üç yüz elli nüfusu namına Abdullah oğlu Hasan, İğdir⁹⁷ köyünden üç yüz nüfusu namına Osman oğlu (okunamadı); Karsın Oltu'ya bağlı Torapenek⁹⁸ köyünden Yığnaki⁹⁹ köyünden iki yüz nüfusu namına Hüseyin oğlu Veli, Kömürlü¹⁰⁰ köyünden altı yüz nüfus namına Resul Baba sülalesinden Molla Hasanzâde İsmail, Sebkur-Sibkor¹⁰¹ köyünden yüz elli nüfusu namına Sabit oğlu Hasan, Nezirvacı¹⁰² köyünden yüz elli nüfus namına Mehmed oğlu Aziz, Mşeyh¹⁰³ (Muşih) köyünden yüz nüfusu namına Hasan oğlu Ağa, Vartan¹⁰⁴ köyünden iki yüz elli nüfusu namına

82 Kars'ın Kağızman ilçesine bağlı Çukurayva köyüdür.

83 Kars'ın Selim ilçesine bağlı Karaçayır köyüdür. 1906 senesinde nüfusu 136 idi (Badem, 2010: 315).

84 Kars'ın Kağızman ilçesine bağlı Aydıncavak köyü olabilir.

85 Kars'ın Kağızman ilçesine bağlı Böcükli köyüdür. Köyün adı Böcükli, Bocuhlu şeklinde de geçmekte olup, 1906 senesinde 362 nüfusa sahipti (Badem, 2010: 340-41).

86 Kars'ın Kağızman ilçesine bağlı Yalnızagaç köyüdür. 1906'da nüfusu 130 idi (Badem, 2010: 342-43).

87 Bu tarihlerde Vagover adlı bir köy bulunmaktadır (Badem, s. 354). Günümüzde Erzurum'un Şenkaya ilçesinin Beşpınarlar mahallesidir.

88 Erzurum'un Şenkaya ilçesinin Kürkçü mahallesi.

89 Erzurum'un Şenkaya ilçesinin Çamlıalan mahallesi.

90 Erzurum'un Şenkaya ilçesinin Uğurlu mahallesi.

91 Muhtemelen Kamhis köyüdür. Günümüzde Erzurum'un Şenkaya ilçesine bağlı Yanıkkaval mahallesi-dir.

92 Ardahan'ın Hanak ilçesinin Koyunpınarı köyüdür. 1906 yılında köyde 545 kişi yaşamaktadır (Badem, s. 324-325).

93 Kars'ın Selim İbütyüklü ilçesinin Yeşiltepe köyü.

94 Ardahan'ın Göle ilçesine bağlı Koyunlu köyüdür.

95 Kars'ın Kağızman ilçesine bağlı Paslı köyüdür. Köyün 1906 senesinde nüfusu 289 idi (Badem, 2010: 342-343).

96 Kars'ın Sarıkamış ilçesine bağlı Alisofu adlı köydür. 1886 senesinde Rum Ali Sofu ve Türkmen Ali Sofu adıyla kayıtlı iki köy bulunmaktaydı. 1906 senesinde Türkmen Ali Sofu köyünün nüfusu 258 idi (Badem, 2010: 316-317).

97 Kars'ın Selim ilçesine bağlı İğdir adlı köydür. Köyün 1906 yılındaki nüfusu 248 idi (Badem, 2010: 314-315).

98 Kars'ın Kağızman ilçesine bağlı Sağbaş köyüdür.

99 Egnaki, İğnaki şeklinde de yazılan bu köy 1906 senesinde 135 nüfusa sahip idi (Badem, 2010: 354-355). Günümüzde Erzurum'un Şenkaya ilçesine bağlı Yeşildemet mahallesidir.

100 Günümüzdeki adı da Kömürlü olup, 1906 yılındaki nüfusu 482 idi (Badem, 2010: 342-343). Günümüzde Erzurum'un Şenkaya ilçesine bağlıdır.

101 Günümüzdeki adı Yamaçlı olup, 1906 senesinde 120 nüfusa sahipti (Badem, 2010: 316-317). Günümüzde Kars'ın Selim ilçesine bağlıdır.

102 1886 kayıtlarında Nazırvank-Nazırvans adlı köy bulunmaktadır. Muhtemelen bu köy tespit ettiğimiz köy ile aynıdır. 1906 yılında Nazırvank köyünün nüfusu 221 olup köyün günümüzdeki adı Yazılı'dır (Badem, 2010: 354-355). Günümüzde Erzurum'un Şenkaya ilçesine bağlıdır.

103 Erzurum'un Şenkaya ilçesine bağlı Aydoğdu mahallesidir.

104 Günümüzdeki adı Aktaş olup, Erzurum'un Şenkaya ilçesine bağlıdır. Köyün 1906 senesinde nüfusu

Mustafa oğlu Zeynullah, Çaksor¹⁰⁵ ve Kod¹⁰⁶ köylerinden yüz elli nüfusu namına Ali oğlu Aşur, Zuvart¹⁰⁷ köyünden üç yüz nüfusu namına Hasan oğlu İbrahim, Uyurdere (Olur Dere¹⁰⁸) köyünden yüz nüfusu namına Ali oğlu Halil, Piklob¹⁰⁹ köyünden beşyüz nüfusu namına Hüseyin oğlu Mehmed; Karsın Ardahan'a bağlı Kaznafar(Kaznafar)¹¹⁰ köyünden yüz nüfusu namına Hüseyin oğlu Hasan, Gülistan¹¹¹ köyünden iki yüz nüfusu namına Ali oğlu Nebi, Seridviran¹¹² (Seyidviran) köyünden yüz nüfusu namına Ali oğlu Hüseyin, Daneydan (Danidan¹¹³) köyünden yüz nüfusu namına Yakub oğlu Mustafa, Kerkedan¹¹⁴ köyünden yüz nüfus namına Kargın oğlu Ali, Aşağı Gündüşlü¹¹⁵ köyünden iki yüz nüfusu namına Hasan oğlu Halil, Nakala¹¹⁶ köyünden yüz nüfus namına İsmail oğlu Mustafa, Garib Musa (okunamadı) köyünden Aziz Baba Dergâhı postnişini İsmail Hakkı Baba ve yine aynı köyden Aziz Ağazâde Abdülaziz, Yukarı Gündüşlü¹¹⁷ köyünden beş yüz nüfus namına Lütfullahzâde Ali idi (DH.İD. 37/3-76,79).

Bu tarihlerde Rus egemenliğinde bulunan muhibbanın Kars, Ardahan, Oltu, Şenkaya ve Olur'da yaşadıkları görülmektedir. Çelebi yanlısı tutum sergileyen bölge muhibbanı, Kars'a bağlı Kötek'ten çektikleri telgrafla Pirevi'nde yaşananlara yönelik düşüncelerini ve tavırlarını ortaya koymuşlardı. Verilen tepkiler ışığında dönemin Kars idari sınırları içinde bulunan 52 yerleşim biriminde muhibbanın yaşadığı görülmektedir. Bunlardan 28'i doğrudan Kars'a, 3'ü Kağızman'a, 12'si Oltu'ya, 9'u ise Ardahan'a bağlıydı. Her köyde bulunan muhibban adına bir kişi hazırlanan ortak metnin altına bilgilerini yazarak metni tasdik etmişti. Muhibban temsilcileri kendi kimliklerini, temsil ettikleri köyün adını ve köyde yaşayan muhibbanın sayısını belirtmişlerdi. Muhibban temsilcilerinin köylerinde verdikleri muhibban sayıları muhtemelen kadın ve erkek muhibbanın toplam sayısı idi. Ruslar bölgede tuttıkları 1886 yılındaki kayıtlarda kadın ve erkekleri ayrı ayrı hesaplamış ve köyün toplam nüfusunu ortaya koymuş idi. 1896 ve 1906 sayımlarında ise köyün toplam nüfusunu vermişlerdi. Bu sayılar muhibban temsilcilerinin verdikleri sayılar ile mukayese edildiğinde belirttikleri sayıların köyün toplam nüfusuyla yakın olduğunu göstermektedir. Örneğin Sashara (Koyunpınarı) köyünün 1906 senesindeki nüfusu 545 idi (Badem, 2010: 324-325). Köydeki muhibbanın temsilcisi olan Ahmed Ağazâde Hızır ise 1912 senesinde köydeki 600 muhibban adına ilgili telgrafla imzasını

177 idi (Badem, 2010: 354-355).

105 Günümüzdeki adı Kayalısı olup Erzurum'un Şenkaya ilçesine bağlıdır. Köyün 1906 senesindeki nüfusu 129 idi (Badem, 2010: 354-55).

106 Erzurum'un Şenkaya ilçesine bağlı Atyolu mahallesidir.

107 Günümüzdeki adı Yoğurtçular olup, Erzurum'un Şenkaya ilçesine bağlıdır.

108 Erzurum'un Olur ilçesine bağlı Olurdere adlı yerdir.

109 Günümüzde Ardahan'ın Hanak ilçesine bağlı İncedere köyüdür.

110 Ardahan'ın Göle ilçesinin Yeniköy adlı yerleşim yeridir. Yazılışında غارزوي نفر farklılık olsa da Kaznafar kastedilmiş olmalıdır.

111 Ardahan'ın Göle ilçesine bağlı Gülistan adlı köyüdür.

112 Kuvvetle muhtemel bu köy Ardahan Damal'a bağlı Seyitören köyüdür. 1906 kayıtlarında Seydiveran olarak yazılan köyün nüfusu 267 idi (Badem, 2010: 324-325).

113 Ardahan'ın Hanak ilçesinin Serinkuyu köyüdür.

114 Köy 1906 senesinde 110 nüfusa sahipti (Badem, 2010: 324). Köyün günümüzdeki adı Güneşgören olup Ardaha'nın Hanak ilçesine bağlıdır.

115 Badem köyün eski adının Gündeş Aşağı olarak belirtmiştir. 1906 senesinde köyde 200 kişi bulunmaktaydı. (Badem, 2010: 325).

116 Ardahan'ın Hanak ilçesine bağlı Çavdarlı köyüdür. 1906 senesindeki nüfusu 95 idi. (Badem, : 324-325)

117 Badem köyün eski adını Gündeş Yukarı olarak belirtmiştir. 1906 senesinde köyün nüfusu 372'dir (Badem, 2010: 325).

atmıştı. Muhibban temsilcilerinden bazıları yalnızca isimleriyle, bazıları “Ağazâde” gibi unvanla bazıları ise dergâh postnişini ve kutsiyet atfedilen soylarıyla yazılmıştı. Örneğin Garip Musa köyünden İsmail Hakkı Baba Aziz Baba Dergâhının postnişini olduğunu, Kömürlü köyünden Molla Hasanzâde ise Resul Baba sülalesinden olduğunu vurgulamıştı. Bu bilgiler ışığında bazı muhibban temsilcilerinin “ocakzâde” oldukları görülmektedir. Muhibbanın yaşadıkları köylerin demografik olarak büyüklüklerine bakıldığında beş yüz, altı yüz kişinin yaşadığı büyük köyler varken yüz nüfusun yaşadığı küçük ölçekli köylerin varlıkları da göze çarpmaktadır.

Rus esareti altında yaşayan bölge Alevileri Pirevi ile gönül bağıni koparmamışlardır. Nitekim bölge muhibbanı Rusların gözetimi ve izni dahilinde iki yılda bir bölgeden Pirevi’ne adak ve niyaz götürüyordu (Erdoğan&Demir, 2011: 203). Rus tahakkümü altındaki muhibbanın Pirevi’ndeki “Çelebiler” lehine tutum sergiledikleri yukarıda zikredilmişti. Öyle ki I. Dünya Savaşı (1914-1918) yıllarında “Bektaşî Alayı” ile Erzurum taraflarına gelen dönemin Çelebisi Cemaleddin Efendi halkın büyük teveccühü ile karşılanmış, halk tarafından kendilerine türlü hediyeler takdim edilmişti (İlter, 2007: 76-77).

3. Pirevi’nde Babagânlar

Balım Sultan erkanını yürüterek mücerret Bektaşîliği benimseyen gruba Babagânlar denilmektedir. Pirevi’nde Çelebilerin yönetsel anlamda vakıf idaresinde yer alırken buradaki hizmetlerin genel anlamda Babagânlar tarafından yürütülmesi Babagânlara yönelik bilgilerin arşiv vesikasına yansımaları sağlamıştı. Hacı Bektaş Veli Tekkesi’nde Babagân Bektaşîlere ait çeşitli ihtisas alanları vardı. Verilen hizmete göre bunlar çeşitli adlarla zikredilirdi. 9 Şubat 1912’de merkeze çekilen telgrafi imzalayan Pirevi’ndeki Babagânlar arasında şu isimler vardı: Atcı Ahmet Baba, Mihmandar Şükrü Baba, Türbedar Feyzullah Baba, Balımevi Babası İlyas Baba, Dedebağı Babası Zeynel Baba, Etmekçi Salih Baba, Hanbağı Babası Muhtar Baba idi (DH.İD 37/2-116). 10 Temmuz 1913 tarihinde merkeze çekilen diğer bir telgrafta Pirevi’ndeki Babagân isimlerinde değişiklik söz konusu olmuştu. Bu tarihte dergâhda Ekmek Evi Babası Muhtar Baba, Aşevi Babası Vekili Kerim Baba, Hacı Bektaş Veli Dergâhi postnişin ve türbedarı el-hac Feyzullah Baba, Meydan Evi Nakibi Hamid Baba, Mihmanevi Babası el-hac Hasan Baba, Atevi babası Ahmed Baba, Hanbağı Babası Feyzi Baba, Balımevi Babası Es-seyyid Baba ve Dedebağı Babası Zeynelabidin Baba görev yapıyordu (DH.İD. 37/3-11,12).

4. Muhibbanın Nüfusu Meselesi

Yukarıda belirtildiği üzere muhibbanın kısmen sayıları ve ikamet ettikleri bölgeler ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu bilgiler doğrultusunda muhibbanın sayılarının net olarak ortaya çıkartılması elbette mümkün değildir. Ancak Tokat’taki muhibbanı temsilen Hüseyin adlı kişinin Sadâret’e gönderdiği telgrafta Hacı Bektaş Veli Dergâhi’nin Anadolu’da milyonlarca muhip ve müntesibinin varlığına vurgu yapılmıştır (DH.İD 37/3-36). Bu ifadede kişi sayısı net olarak ifade edilmemiş olsa da sınırları çizilmiş bir alan (Anadolu) için tahmini bir sayı belirtilmiştir. Belirtilen miktar 1912 Anadolu’sunda hatırı sayılır bir nüfusa karşılık gelmektedir. Çorum muhibbanı da bir milyonu aşkın tarikat ehlinin varlığına vurgu yapmıştır (DH.İDİ 37/2-145). 28 Aralık 1912 tarihinde merkeze arzda bulunan ve İstanbul’da ikamet eden Hacı Bektaş Veli Vakfının mütevellî vekili Hacı Lütî Beyzâde’nin yazdıkları Osmanlı Devleti’ndeki Bektaşî sayısının ortaya konulması için son derece önemlidir.

Hacı Lütü Beyzâde Osmanlı Devleti'nde iki milyonu aşkın Bektaşî'nin varlığından ve bu kitlenin Hacı Bektaş Veli Dergâhını ziyaretgah olarak gördüğünden bahsetmiştir (DH.İD 37/3-115)¹¹⁸. Hacı Lütü Beyzâde bu sayıyı verirken hangi kaynağı esas alarak beyanda bulunduğu maalesef bilinmemektedir. Ancak devlet tarafından görevlendirilen bir şahsın belirttiği bir sayı olması çalışmamız açısından ve şimdiye kadar Bektaşî nüfusları hakkında ileri sürülen sayılarla mukayese açısından önemlidir. Velîyeddin Çelebi de net bir sayı vermese de kendisine tabi olan Bektaşîlerin nüfusunu “bir hayli” olarak belirtmiştir. Yine Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü'ndeki (TİTE) bir belgeye dayanılarak Alevilerin ve Bektaşîlerin toplam nüfusunun üç milyon olduğu belirtilmiştir (Küçük, 2019: 134).

Sonuç

Pirevi'nde meydana gelen gelişmeler ve bu yaşanan olaylara verilen tepkiler 20. yüzyılın başlarında “muhibban” olarak nitelendirilen Alevi ve Bektaşîleri tespit edebilmemizi sağlamıştır. Çelebi ve Babagân ayrımı yapmadan Bektaşî muhibbanları ile Hünkâr Hacı Bektaş Veli'yi “Pir” olarak kabul eden Alevilerin cümle Osmanlı mülkünde ve dışında sayıları milyonlarla ifade edilen yoğun bir nüfusa sahip oldukları anlaşılmıştır.

Muhibblerin yaşadıkları coğrafi dağılımlara bakıldığında Çelebileri destekleyen muhibbanın Tokat, Sivas, Çorum, Yozgat, Dersim, Arapgir, Erzurum (Şenkaya, Oltu, Olur), Kars, Ardahan ve İstanbul'da yaşadıkları görülmüştür. Babagân taraftarlarının ise Anadolu yakasında İzmir ile Rumeli coğrafyasında sakin oldukları anlaşılmaktadır. Her ne kadar incelenen belgelerde İstanbul'daki muhibban Çelebileri destekler nitelikte tavır sergilemiş olsa da İstanbul'da Babagânlara mensup birçok Bektaşînin varlığı bugüne kadarki araştırmalarda ortaya konulmuştur. Çelebileri destekleyen kişiler Anadolu'da farklı Alevi ocaklarına mensup ocakzâdeler ve talip topluluklarıdır. Buradan hareketle her ne kadar Alevi olarak bilinen toplulukların kendisini muhibban ve müntesip olarak telaffuz etmesi Hünkâr Hacı Bektaş Veli'nin kuşatıcı ve kapsayıcı manevi tesirinin Alevi zümresi üzerinde ne denli etkili olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Balım Sultan Erkanının Rumeli coğrafyasında benimsemesi Babagânlara bu bölgede etkin olmasını sağlamıştır. Anadolu'da ise “ocak” müntesibi olan Alevilerin soy esasına dayalı olan “dedelik” kurumuna bağlı oldukları için yine soydan gelen “çelebi”nin manevi otoritesini benimsemesi en tabi durum idi. Buna ilaveten tarihsel süreç içerisinde çoğu Alevi ocakzâdenin icazetnamesini Pirevi'nden alıp Çelebileri mürşit olarak kabul etmesi, Anadolu'daki Alevi zümrelerinin (dede/talip) Çelebi safında yer almasını sağlamış olabilir.

Çorum'da bulunan muhibban temsilcileri ikamet ettikleri köylerdeki muhibban haneleri adına metni imzalarken Rus tahakkümü altında bulunan muhibban temsilcileri ise köylerinde muhibban sayısı adına temsilîyetlerini kullanmışlardır. Çorum'daki muhibbanın nüfus verileri hakkında hane sayıları bize net bilgi vermese de hanelerde ortalama beş kişinin yaşadığı var sayılırsa tahmini bir nüfus sayısı zihinlerde çağrışacaktır. Burada şunu da hemen belirtmek gerekir ki Osmanlı sınırları içerisinde Pirevi'nde meydana gelen bu olaylara tepki göstermeyen binlerce muhibbanın varlığını tahayyül etmek güç olmasa gerek. Hatta çalışma içinde yer alan bölgeler

118 “Memalik-i Osmaniyede iki milyonu mütecaviz tarikat-ı aliyye-i Bektaşîye müntesibatının ziyaretgahı olan Hacı Bektaş Veli hazretleri türbe ve Dergâh-ı şerifleri...”

içerisinde de Pirevi'ndeki olaylara kayıtsız kaldığı için yazışmalarda yer alamayan muhibbanın olma olasılığı da yüksektir. Bundan dolayıdır ki çalışmamızda yalnızca arşiv vesikalarına yansımış muhibbana ait bilgiler yer almıştır.

İstanbul'daki muhibban özelinde eldeki bilgilere bakıldığında buradaki muhibbanın hangi iş kollarında çalıştıklarının tespiti her ne kadar çalışmanın temel odak noktasını oluşturmaya da özgün bilgileri muhteva etmesi açısından önemlidir. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin başkentinde muhibbanın demografik bir potansiyel olarak nerelerde faaliyet yürüttüğünün ortaya çıkartılması açısından da dikkate şayandır.

Tepki veren muhibbanlar arasında belki de en ilginç olanı o dönemde Osmanlı sınırları içinde bulunmayan bir topluluktan gelmiş olmasıydı. Yaklaşık 40 yıl Rus esaretinde kalan Kars, Ardahan, Oltu, Olur ve Şenkaya bölgesindeki muhibban bu süre zarfında Pirevi ile ilişkilerini kesmemiş kendilerince doğru gördükleri yaklaşımla Osmanlı hükümetinden Pirevi'ne yönelik taleplerini iletmışlerdi. Aslında bu reaksiyon bölge muhibbanı ile Pirevi arasında yüzyıllarca kurulan gönül bağının da bir tezahürü idi.

Kaynaklar

- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Osmanlı (BOA) Arşivi Dahiliye İdare (DH.İD): 37/2, 37/3. Alandağlı, Murat. "Çorum ve Çevresinde Faaliyette Bulunan Ali Murtezâ Nam-ı Diğer Kör Dede Çetesi", *Belleten*, 278, 2013, 183-218.
- Alkan, Mustafa. "Hacı Bektaş-ı Velî Tekkesine Nakşibendî Bir Şeyhin Tayini: Merkezî Bir Dayatma ve Sosyal Tepki", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 57, 2011, 213-223.
- Altı, Aziz. *Balkanlarda Bektaşilik (XVII-XVIII. Yüzyıllar)*. Ankara: La Kitap, 2019.
- Badem, Candan. "Kars Vilayetine Ermeni Göçü (1878-1914)", *Kebikeç*, 35 (2013), 151-168.
- _____. *Çarlık Rusyası Yönetiminde Kars Vilayeti*, İstanbul: Birzamanlar Yayıncılık, 2010.
- Ceyhan, Muhammed-Alandağlı, Murat. *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Divriği*, İstanbul: Akademisyen Yayınevi, 2024.
- Erdoğan, Kutluay-Demir, Tazegül. "Kars ve Ardahan Türkmenlerinin Dünü ve Bugünü (Millî Mücadeledeki Yerleri)", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 58, (2011), 191-212.
- Hasluck. F.W. *Christianity And Islam Under The Sultans*, Vol II, Oxford: University Press, 1929.
- İter, Aziz Samih. *Birinci Dünya Savaşı'nda Kafkas Cephesi Hatıraları*. Yay. Haz. Zekeriya Türkmen, Elmas Çelik, Ankara: Genel Kurmay Basımevi, 2007.
- Küçük, Hülya. *Arşiv Belgeleri Işığında İstiklâl Harbi'nde Mevlevîler ve Bektaşîler*, İstanbul: Nefes Yayınları, 2019.
- Maden, Fahri. İstanbul Bektaşîleri, Ankara: Gazi Kitapevi, 2019.
- _____. "Arnavutluk'ta Bektaşîlik ve Arnavutluk'un Bağımsızlığına Giden Süreçte Bektaşîler", *Avrasya Etüdüleri* 44, 2013, 141-176.
- _____. *Elbasan Bektaşîleri*, İstanbul: Post Yayınevi, 2024.
- Odacı, Serdar. "Osmanlı Arşiv Belgelerinde II. Mahmut Dönemi ve Sonrası Bektaşî Dergâhlarının Durumu". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*. 1998, sayı: 7, s. 15-36.
- Öngören, Reşat. "Arnavutluk'taki Tasavvuf Faaliyetlerinin Karakteri", *Balkanlar'da İslam Medeniyeti II. Milletlerarası Sempozyumu Tebliğleri*, ed. Ali Çaksu/ 343-363, İstanbul: IRCICA, 2006.

Soyyer, A.Y. 19. *Yüzyılda Bektaşılık*, İzmir: Akdemi Kitabevi, 2005.

_____. *Hünkâr Ansiklopedik Bektaşılık Sözlüğü*, İstanbul: Post Yayınevi, 2019.

Üçkarakaya, Nilay. "Saraya Gönderilen Protesto Telgrafları "Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Hacı Bektaş Veli Dergâhı". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 1999, S. 9, s. 81-99.

Yıldırım, Rıza. "Bektaş Kime Derler?: "Bektaş" Kavramının Kapsamı ve Sınırları Üzerine Tarihsel Bir Analiz Denemesi", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 55, 2010, 23-58.

Extended Abstract

It seems that there were three dominant powers in the Haji Bektash Veli Lodge after the prohibition of Bektashism in 1826. These were the Çelebis, descendants of Haji Bektash Veli, the Babagans, who maintained the tradition of celibacy, and the Naqshbandi sheikh appointed by the central government. In the free-thinking atmosphere that was believed to have been brought by the Second Constitutional Monarchy in the Ottoman lands, the Bektashis (Babagan/Çelebi) demanded that the status of the Naqshbandi sheikh in Pirevi be abolished and the administration be given to their side. Between 1911 and 1912, their supporters also participated in the struggle between the Babagans and the Çelebis to seize the administration in Pirevi and conveyed their stance to the central government. This group of supporters, known as Muhibban, included not only Bektashis who supported Babagan and Çelebis, but also Alevi ocakzâdes and aspirants who accepted the Haji Bektash Veli Lodge as their 'serçeşme'. In this regard, the muhibbans of Istanbul, Tokat, Sivas, Çorum, Yozgat, Dersim, Erzincan, Arapgir and the surrounding areas, as reflected in the archive documents, offered their support to the Çelebis. This support was provided both individually and on behalf of the community to which he belonged. In fact, some of the support given from Istanbul was displayed in the name of the "ocak" or tribe to which one belonged. In Tokat, a person named Hüseyin, son of İpek, was a representative on behalf of five thousand muhibban households in the region. Similarly, in Çorum, muhibban representatives had written wrote their names on the telegrams they submitted to the center on behalf of the muhibban households in their villages. While the muhibban living in the Ottoman capital offered their support, they also shared, in our opinion, important information about themselves. In this regard, information was obtained in which districts of Istanbul the muhibban lived, what professions they practiced, and whether they worked in the public or private sector. The muhibban in Izmir and Rumelia region had given support the Babagans. In Rumelia, Babagan Bektashis were active in the especially centres where Albanians were known to live densely. While the Babagan Bektashis in Rumelia were offering their support to the Babagans in Pirevi, they also stated the names of the dervish lodges they had stated. The Bektashi lodges that providing support the Babagans from Rumelia were: Ergiri Lodge, Turan Lodge, Kostan Lodge, Pristina (Prişte) Lodge, Kesaraka Lodge, Kreşova Lodge, Barmaş Lodge, Katrum-Katroma (Kiatrom) Lodge, Katrum-Katroma Lodge, Elbasan Lodge, Leskovik Bektashi Lodge, Katerin Lodge and Gani Baba Lodge. Hasan Baba from the Karadut Lodge in Izmir had written his petition on behalf of one hundred and sixty muhibban in Izmir. Not only the muhibban within the borders of the Ottoman Empire reacted to the events, but also the muhibban who were living under Russian rule at the time. In fact, although the Oltu, Olur, Şenkaya, Ardahan and Kars regions were under Russian rule at that time, the muhibban here did not break their spiritual bond with Pirevi and displayed their attitude in favor of the Çelebis. The representatives here also stated the number of muhibban in the villages where they live and how many people they provide this support on behalf of. In the study, the babagans in Pirevi were also given place during the years specified, and thus it was possible to identify the babas who worked in various specialized fields in the lodge. Another issue touched upon in the study

was the issue of the population of muhibban, which has been a matter of debate for years. Considerations put forward regarding the number of muhibban in the light of the available data are place in given here. In this context, the aim of this study is to identify all the muhibban who did not remain silent and showed their reaction to the events in Pirevi between 1911-1912.